

КОЛГОСПНИЙ ТРУДОДЕНЬ – СЕЛЯНСЬКИЙ ТРУПОДЕНЬ

Існувала дивна форма оплати праці колгоспників, яку запровадили на початку 1930 р., позаяк її облік відбувався не в грошах, а в трудових одиницях – трудовнях. Спочатку трудовнем вважався вихід на колгоспну роботу будь-кого – пастуха, орача, сторожа, обліковця, косаря. У 1930 р. почали запроваджувати відрядну систему оплати праці, яку колгоспники називали – „сдельщина“. Весною 1931 р. її мали 84% колгоспів України. Основні види робіт розподіляли за розрядами. Їх було спочатку п'ять. До першого розряду, вартість якого становила один трудовдень, відносились ручні роботи – копка картоплі, посадка; до другого розряду – в'язання снопів, робота об'їзника колгоспних ланів, оранка плугом (1,25 трудовдня); до третього – копка буряків, робота вагаря, пасічника, няні у дитячих (1,50 трудовдня); до четвертого – косарі, ковалі, кочегари, теслярі, рахівники (1,75 трудовднів); до п'ятого – трактористи, бригадирі, слюсарі, садівники, токарі (2 трудовдні). Вони мали їх після виконання норм виробітку, а грошовий зміст трудовдня першого розряду становив 60 коп., другого – 75 коп., третього – 90, четвертого – 1 крб. 05 коп., п'ятого – 1 крб. 20 коп. Враховували певну кваліфікацію працюючого та напруженість роботи.

На початку 1933 р. замість п'яти розрядів тарифікації запровадили семирозрядну. Трудоемкі види робіт оцінювалися у 1,5–2 трудовдні, а різниця між розрядами становила 0,25 трудовдня. Такою була система оплати праці колгоспників, яка відбувалася два рази на рік: перший у серпні – вересні, коли видавали аванс, тобто певну кількість хліба та грошей згідно кількості вироблених трудовднів, другий – остаточний розрахунок наприкінці року. Вони не мали щомісячної оплати праці, тому підсобним засобом існування залишалася присадибна ділянка – 0,54 га, яку обробляли після роботи або дуже рано.

Заробити трудовдень в колгоспі могла лише фізично здорова людина, враховуючи норми виробітку. Косар за 2 трудовдні мав викосити півгектара озимого або ярового клину зернових. За шість гектарів викопаних буряків записували 1,75 трудовдня, а денна норма оранки однолемешним плугом на глибину 18–

20 см становила 0,90 га, яка коштувала 2 трудовні. Боронування 5,5 га оцінювалося у півтора трудовня, обмолот 90 снопів ціпом – 1,75 трудовня, в'язання 8 кіп хліба (480 снопів) – 1,5 трудовня, копка картоплі (600 ц) – 1,50 трудовня, цукрового буряка (10 ц) – 1,75 трудовня. Весною 1932 р. колгоспники с. Сущани Кагарлицького району не мали частини коней, які видохли, а „колгоспівці були охлялі“, однак „рада постановила накидати норми виробітку. Люди звісно не виробляли і робили по 4 дні на трудовень“. Колгоспи недосіяли тоді 2,5 млн. га. Голодні не сіють, вони помирають! У 1931 р., тобто напередодні голоду, більше половини колгоспів розподілили на трудовень по 50 коп., третина – від 51 до 75 коп., менше п'ятої частини – від 76 до 1,5 крб., а 8% – від 1,51 до 2 крб. Пересічна натуральна оплата трудовня в колгоспах України 1932 р. становила від одного до півтора кг хліба. За даними офіційної статистики один працездатний колгоспник мав у 1932 р. 143, у 1933 р. 146 трудовнів. Утримати худобу, посіяти, прогородувати себе, виконати податки, хлібозаготівельну повинність, враховуючи наявність декількох центнерів хліба на сім'ю – було просто неможливо. Тверду оплату трудовня мали лише трактористи МТС – 2,5 крб. грішми та 3 кг зерном.

Розподіл колгоспного врожаю на трудовні розпочинали у жовтні, тобто по завершенню сезонних робіт. Весною 1932 р., тобто за попередній сільськогосподарський рік, 28% Київської та 15% Харківської не розраховалися з колгоспниками, тобто не видали жодного кілограма хліба. У березні 1932 р. Вінницький обком КП(б)У інформував С. Косіора про те, що 42% колгоспників області не оплатили зароблені колгоспниками трудовні, а 8 районів взагалі не розподілили. 28 березня 1932 р. політбюро ЦК КП(б)У зобов'язало Наркомзем та Укрколгоспцентр повністю завершити розподіл за трудовнями до початку посівної кампанії.

Колгоспники просили порятунку – зверталися з листами до голови ВУЦВКу Г. І. Петровського, до С. Косіора, Сталіна, М. І. Калініна, говорили про причини голодування. „В колгоспі с. Петрушки та на селі є великі неполадки, – писав 15 квітня 1932 р. червоноармієць Є. Ф. Шкребетенко, – непрацездатним хліба не видають. Весь хліб та страхфонд передано в хлібоза-

готівлю, є випадки голодної смерті“. Зерно, виділене на трудовні і для насіння, забирали хлібозаготівельні комісії. Секретаріат ВУЦВКу вважав правильною відмову у видачі хліба тим колгоспникам, які не мали трудовнів, тобто непрацездатним. 19 квітня 1932 р. колгоспники Ржищівського району писали, що всі вони мали багато трудовнів, але не мали жодного грама хліба, тому не виходили на роботу. Так, у с. Ковалик Переславського району було 400 працездатних, а на роботу виходило 8–20 осіб. „Колгоспники, які працювали і заробили багато трудовнів, – звертався до Сталіна учень з Голубінського рудника Донбасу, – зараз голодують і немає чого їсти, наприклад, у моїх батьків було 805 трудовнів та заробили хліба зі своєю сім’єю по 105 пудів, а одержали з колгоспу грошей та 46 пудів хліба, а решту хліба вивезли в план хлібозаготівель. Грошей так само чомусь не дають і таким чином ми залишились голодні“. Таких листів виявилося безліч. Лише до приймальні Калініна їх надійшло близько 35 тисяч. Колгоспний трудовень виявився „паперовим“.

3 жовтня 1932 р. почали діяти хлібозаготівельні комісії, якими в Україні керував В. Молотов. Вони унеможливили оплату трудовнів. 29 грудня 1932 р. ЦК КП(б)У вимагав від обкомів зарахувати до заготівель наявне зерно в колгоспах та насіння. С. Косіор, доповідаючи на пленумі ЦК КП(б)У 15 лютого 1933 р., зазначив, що в Одеській області розподіл хліба на трудовні завершили 12%, у Дніпропетровській – 5,2%, у Харківській – 18,4%, у Вінницькій „трохи краще“ – 31% колгоспів. Майже половина колгоспів України не розраховалася з колгоспниками за трудовнями, тобто від серпня 1932 р. до лютого 1933 р. вони не мали жодного грама хліба. Станом на 1933 р. в колгоспах України мешкало близько 20 млн. осіб, з них працездатних 6,3 млн., отже виявляється сумна „музицька арифметика“: з 6,3 млн. колгоспників – половину свідомо позбавили хліба, а близько 13 млн. непрацездатних (дітей, похилі, інваліди) взагалі позбавили можливості і права працювати в колгоспі та мати засоби існування.

У 1932 р 10% колгоспників не виробило жодного трудовня, 29% – до 50 трудовнів, а 40% взагалі не брали участі в колгоспних роботах, тому могли сподіватися лише на власне господарство або уникнути хлібозаготівель. ЦК КП(б)У фіксував

випадки голодування багатосімейних колгоспників, які мали 120–170 трудоднів та 7–8 душ, а також серед тих, що мали „велику кількість трудоднів“. Так, в с. Оливе Розважівського району в колгоспі ім. Петровського потерпала від голоду сім'я колгоспника з 10 душ, з них троє працездатних, які мали 450 трудоднів, тому що на трудодень мали по 600 г хліба. В с. Липках Попельнянського району голодувала сім'я колгоспника із 8 душ, яка виробила 600 трудоднів. Причиною їх голоду та смерті виявилася мізерна оплата трудодня від 300 до 400 г хліба, а також його відрахування на громадське харчування. Деякі колгоспники с. Кожанка Фастівського району заробили від 210 до 405 трудоднів, а виплата натуравансу становила від 48 до 93 кг на двір.

На початку липня 1933 р. Наркомзем України О. В. Одинцов повідомив С. Косіора та В. Чубаря про те, що згідно телеграми Сталіна і Молотова розроблено проект постанови партії та уряду „Про порядок видачі хлібних авансів в колгоспах з врожаю 1933 р. на внутріколгоспні потреби“. Категорично заборонялося видавати натураванс у колгоспах, які не виконали плану хлібозаготівель, а також колгоспникам, які „крали“ хліб. Не дозволялося також витрачати хліб для громадського харчування, а кожен колгоспник мав брати власний хліб на роботу. Абсурдна економія ексекторів, які думали не про життя селян, а про виконання хлібозаготівельного плану. Секретар Чернігівського обкому КП(б)У П. П. Маркітан, виступаючи 5 липня 1933 р. на обласному з'їзді колгоспників-ударників, говорив також, що „хліб на громадське харчування іноді вдвічі, втричі більше виходить ніж той, що було розподілено на трудодні“. Його доповідь не була опублікована, тому що він визнав тоді факт голоду. Селяни області мали 300–500 трудоднів, а масов помирали. Родинам померлих колгоспників, які мали зароблені трудодні, хліб не видавали. 16 серпня 1933 р. голова ЦКК КП(б)У В. П. Затонський інформував ЦК партії: „відвідав особисто колгоспи 11 районів Київської області і дійшов висновку: законних авансів на трудодень не видають“. Колгоспники, за його словами, втратили віру на їх отримання. Правління колгоспів боялися видавати натураванси, щоб не порушити трудової дисципліни, позаяк, на думку управлінців, вона значно краща, якщо „колгоспник сидить на щоденному пайку“. Громадське харчування в колгоспах вия-

вилось жахливим: борщ і кашу фактично не варили, а переважно готували „затирку“, яку на півдні колгоспники називали „шліхта“ або „шліхтер“, натакаючи на колишнього наркома землеробства О. Шліхтера, котрий у 1933 р. очолював Раду по вивченню продуктивних сил України. За такого ставлення до колгоспників „продуктивні сили“ втратили не лише спроможність до самовідтворення, а й життя. Трудодні перетворилися в українських селах на „труподні“.

ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬНА ПОВИННІСТЬ СЕЛЯН

Історики багато написали про „хлібозаготівельні кампанії“, про виконання „хлібозаготівельних завдань“, „хлібозаготівельних планів“ тощо. Хлібозаготівлі, враховуючи їх обов'язковість та карально-репресивний механізм виконання, виявилися однією з фіскальних форм натурально-продуктових повинностей українських селян. Партійні та урядові постанови супроводжувалися термінами „селяни повинні“, „колгоспи повинні“, „колгоспники повинні здати“. 26 квітня 1932 р. С. Косіор у листі до Сталіна називає вивезення хліба кіньми – „повинністю“, яка оплачувалася, тому що „ця повинність, зазвичай, здійснювалася порядком примусової мобілізації“.

Виконання селянами та колгоспниками хлібозаготівельних повинностей у 1931–1933 рр. стало основною причиною страшного голодомору. Валовий збір зернових в Україні 1931 р. – становив 17,7 млн., у 1932 р. – 12,8 млн., у 1933 р. – 22,2 млн. тонн. Обсяг хлібозаготівель у 1931 р. сягав 39% валового збору, що було критичною межею для хлібофуражного балансу України, відтак протягом першої половини 1932 р. голод охопив третину районів. З мізерного збору зернових у 1932 р. вилучили 52%, тому настав колапс сільськогосподарського виробництва.

Жовтневий візит Молотова в Україну виявився „переломним“. Він вимагав від партійних організацій активної „боротьби за хліб“, а від колгоспників „виконання своїх першочергових зобов'язань перед пролетарською державою“. На той час Україна виконала лише 38% річного плану, тому 30 жовтня 1932 р. члени політбюро ЦК КП(б)У виїхали до областей та районів для по-